

SENJSKI KNJIŽEVNI KRUG

Ružica Šušnjara
Zagreb, Croatia

Čelik – značaj, zmaj plemenit,

Kad je gonit crna jata

Na braniku lav korenit,

Ti se dižeš, div Hrvata!

Vedro čelo,

Kažuč smjelo

I uskočki strojan lik.

(Kranjčević: Senju gradu. g. 1884.)

Sada manje mjesto, blizu Rijeke, na sjeveru Republike Hrvatske, na Jadranskom moru, smjestio se grad Senj. Nekada, velika luka, uskočka utvrda, sjedište biskupa senjsko-modruških, sa samostanima kao rasadištima kulture i pismenosti. Nadasve, grad tiskarske djelatnosti i poznatih književnih pera.

U hrvatskoj književnoj kulturi običavamo govoriti o književnim krugovima, osim dubrovačkom, koji je nadišao naziv krug i zove se dubrovačka književnost. Poznati su: splitski, ozaljski, požeško-slavonski, kajkavski, hvarski, zadarski, šibenski trsatsko-riječki književni krug. Naravno, uz to je usko povezana i književnost Hrvata u Bosni i Hercegovini.

Svoje osobito mjesto zauzima senjski književni krug i to počevši od Senjske glagoljske ploče preko Vitezovića, Kuhačevića, Kranjčevića, Novaka, M. C. Nehajeva, Ogrizovića, sve do sadašnjih suvremenih pisaca. O Senju ovako govori Milutin Cihlar Nehajev: “Ta naša Siena i naš Gent, taj Senj Krste Frankopana i Slivija Kranjčevića, dostojan je ne samo sinovske ljubavi moje, koji imam češko ime, ali pseudonim Nehaja senjskog, nego i prilježnog studija svih onih koji ljube i traže duboke oznake Hrvatsva.”

Već 451. godine spominje se na Kalcedonskom koncilu ime senjskog biskupa Maksimina.

Godine 1994. u Republici Hrvatskoj svečano je proslavljena petstota obljetnica tiskanja Senjskog glagoljskog misala. Od 1494. do 1508. Senjska glagoljska tiskara uključila je Hrvatsku u europske tijekomove tiskarskog umijeća. Naime, 1594. tiskan je misal, najstarije izdanje senjske glagoljske tiskare. (A Gutenberg završava svoje tiskanje Biblije na latinskom 1455.). Tiskanje knjige u Hrvata je bilo poznato potkraj XV. stoljeća, a značajan je senjski tiskar, kanonik Blaž Baromić.

LITERATURA

“Č. U. P. G. (1494) miseca avgusta dan ž (7) ovi misali biše početi i svršeni v Seni. Kraljujući tada svitlom kralju ugarskom Ladislavu i sideći tada na preste apustolskom svetomu ocu Aleksandru papi VI. A biše štampani s dopušćenjem i volju gospodina biskupa od domina Blaža Baromića i domina Silvestra Bedričića i žakna Gašpara Turčića. Bog nas spasi. Amen.”¹

Dakle, sve je jasno kada je tiskan Senjski glagoljski misal, tko ga je tiskao i gdje ga je tiskao. Točno su označeni vrijeme, prostor i ljudi (povijesni i crkveni uglednici). A to nije mala stvar! Jer za mnoge slične književno-povijesno-pravne dokumente iz toga vremena nemamo baš sve odrednice jasne. Nažalost, kompletan primjerak Senjskog misala nalazi se samo u Budimpešti u Nacionalnoj knjižnici Sečenji (Orszagos szechenyi konyvtar). Fragmenti nađeni kraj Zadra sada su u Javnoj biblioteci u Petrogradu. Kasnije je pronađen još jedan primjerak u samostanu franjevacu u gradu Cresu, na otoku Cresu.

Godine 1994. održan je u Zagrebu znanstveni skup “Senjski glagoljski krug 1248. – 1508.” gdje je Senjski glagoljski misal istaknut kao najznačajnije djelo u tom dijelu ondašnje Hrvatske. Reprint izdanje senjskog glagoljskog misala izišlo je zaslugom poznatog Senjanina, jezikoslovca i dijalektologa prof. dr. Milan Muguša, akademika i podpredsjednika HAZU (Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti). Hrvatska pošta izdala je prigodnu markicu. Održavani su tečajevi u obučavanju pisanja i čitanja glagoljice, objelodanjena je knjižica *Senjska glagoljica* dr. Mile Bogovića, postavljeno spomen poprsje Blažu Baromiću. I drugim vjerskim i kulturnim aktivnostima obilježena ova velika obljetnica.

Međutim, Senj kao kulturno središte poznat je i ranije. Naime, Bašćanska ploča, kao prvi kulturno-pravno-povijesni i crkveni dokument hrvatske pismenosti datira iz 1100. godine. Manje je poznato, da je ta Bašćanska ploča imala svoju sestru Senjsku ploču, koja se sačuvala, doduše, u dijelovima. Zanimljiv je također podatak da je 1248. godine papa Inocencije IV. dopustio senjskom biskupu službu Božju na staroslavenskom jeziku. Činjenica je da je zaslugom biskupa Filipa i ovog pisma, glagoljica zaživjela u senjskoj crkvi zajedno sa staroslovenskim jezikom.

Važniji glagoljski spomenici tiskani u senjskoj tiskari osim misala su: *Spovid općena*, 1496 godine, *Naručnik plebanušev*, 1507, *Transit svetoga Jeronim*, 1508, *Korizmenjak fratra Ruberta*, 1508, *Mirakuli slavne Dieve Marie*, 1507, *Meštrija od dobra umrtja*, 1507.

Valja reći da se pismenost u XI. stoljeću širila u Senju zahvaljujući isključivo monaškim i redovničkim zajednicama. Glagoljsko pismo se koristilo već u X. stoljeću (naime Hrvati su u Senju od VII. st. i od tada je ovaj grad u sastavu hrvatske države). Uz spomenutu Senjsku ploču u Senju su sačuvani mnogi glagoljski natpisi:

- glagoljska ploča s crkve sv. Martina iz 1300. godine (s reljefnim natpisom iz istog vremena),

- natpis na nadvratniku Gorica s grbom senjskog arhiprezbitera,
- natpis popa Gržana 1483., natpis fra Šimuna Mečarića iz XV. stoljeća, dva ulomka iz XV. stoljeća, natpis na nadgrobnoj ploči (ime i prezime pokojnika iz XV. stoljeća), natpis Jurja Blagajića 1522., natpis crkve sv. Jurja iz 1540. te natpis s pročelja katedrale sv. Marije u Senju.

Dodamo li ovome senjski Lobkowiczov glagoljski kodeks iz 1359. godine napisan po Žakanu Kirinu – kao prototip *Liber horarum* za laike, te *Gradski statut* na latinskom jeziku iz 1388., jedan od vrlo važnih pravnih dokumenata toga vremena, uz brojne spomen ploče, Park književnika i Nehaj grad, nije teško zaključiti da je sav grad Senj zapravo grad spomenik.

Što je o glagoljici mislio pisac Milutin Cihlar Nehajev, najbolje govore ovi retci:

“Svuda crnilo pera, papiri, bilješke, Frankopan piše sam, ne govori nikad u pero, i što je najčudnovatije, črčka svoje zabilješke nekim nepoznatim slovima – nisu ni latinska ni gotska, mogla bi biti grčka, ali nisu ni to. Pismo je staro, njegova naroda od pradavnog vremena, vremena, sasvim drugačijeg no ikoje poznato. Drugovi ni ne kušaju odgonetnuti, što Frankopan črčkari tim grbavim znacima po čitave dane”².

“Vremena su, uistinu nepovoljna, ...no Kozičić je tako zaljubljen u knjigu, te bi sam pomagao kod štampanja, samo da bi mu uspjelo negdje doma urediti tiskaru. Mnogo mu u tome pomaže fratar Pavle Modruški koji je nastavio prva nastojanja Silvestra Bedričića, izdavača hrvatskih glagoljskih knjiga.

U Senju je već prije par godina uspjelo naštampati hrvatsku knjižicu, a nekoliko je bogoslovnih izdanja štampano u Venciji. To je sve premalo – biskup, Šime htio bi, da učini veću poštu svom ljubljenom hrvatskom jeziku i neprestano sanja o tom kako bi knjiga hrvatska pronijela slavu i čast orobljene potlačene zemlje”³.

Eto i to je potvrda da je Senj, u vrijeme kada su mnogi gradovi mogli samo sanjati vlastitu tiskaru, tiskao svoje knjige samo četrdesetak godina poslije Gutenberga.

Pavao Tijan, poznati kulturni radnik, (umro u Madridu, prognan od komunista) ističe: “Pored Dubrovnika nema kod nas grada kojega bi prošlost, spomenici i kulturna tradicija bile tako važne za povijest hrvatskoga naroda kao što je Senj.” Neki historičari tvrde da je Senj najstariji grad u Hrvatskoj, a Senjanin, književnik i inače vrlo priznata i poznata ličnost svoga doba Pavao Ritter Vitezović u svojoj *Kronici aliti spomen svega svieta*, kaže da je Senj osnovan u šestom stoljeću prije Krista. Krišćanstvo je u Senju od četvrtog stoljeća, a potom i biskupija. U povijesti su poznati senjski uskoci, koji su branili grad i odolijevali tuđinskim napadima. Smetali su tadašnjoj Europi pa se sva diplomacija onog vremena uprla riješiti ih, zatrti ih i prognati iz Senja. Uskoci i

LITERATURA

njihova propast su motivi brojnih književnih djela, pisaca Senjana, ali i ne Senjana. Primjerice: *Čuvaj se senjske ruke*, roman Augusta Šenoe, (koji je jedino uz grad Zagreb opisao grad Senj). Opisana je uskočka povijest grada Senja i njegova borba za pravicu i slobodu, i npr. u pjesmi *Smrt Vinka Hreljanovića* gdje Šenoa također opisuje uskočke borbe. Ep Ivana Dežmana *Smrt grofa Rabate* ima tematiku istu Šenoinoj, a također i Ivana Devčića *Uskočka osveta* (Zagreb, 1904). Vrlo često su poznate narodne pjesme o senjskim uskocima, o lvi Senjaninu, o Petru Kružicu, Ivanu Lenkoviću, senjskom kapetanu, o otmicama Turaka (*Rano rane senjkinje divojke*), zgodama i nezgodama, uskočkim bojnama, smrti i stradanjima. Zanimljivo je da je i poljski pisac Teodor Tomasz Jež napisao roman *Uskoci*, koji je u Poljskoj izvanredno primljen i preveden na češki jezik. Naravno, da o samom gradu pišu njegovi sinovi: Vitezović (*Senjčica*), Kuhačević (*Narikovanje staroga Senja vrh mladoga Senja po vili Slovinkinji*), Vjenceslav Novak (*Pod Nehajem, Tito Dorčić, Podgorka...*), Milutin Cihlar Nehajev (*Bijeg, Vuci, Zeleno more, Veliki grad...*). Kranjčević je dio svog pjesničkog opusa posvetio Senju (osobito *Uskočke elegije*), Josip Draženović (*Crtice iz primorskog malogradskog života*), Milan Krmpotić (*Tek braća*), Miroslav Kovačević (*Senjski puntapet*), a nema gotovo nijednog živućeg senjskog pisca koji se nije oglasio svojom književnom riječju o Senju.

U stilsku formaciju *Reformacija, protureformacija, barok* smješta Ivo Frangeš Pavla Rittera Vitezovića, a naravno da ovdje spada i Mateša Antun Kuhačević. (Frangeš ga, nažalost, ne spominje). Obojica spomenutih pisaca su zastupnici grada Senja, njegovi doseljenici, ali su taj grad zavoljeli kao svoj i za nj se borili. Obojica tragičnih sudbina, s tim de je Kuhačević tamnovao u austrougarskim kazamatima više od 25 godina, a Vitezović umro u bijedi i neimaštini. Vitezović, stariji od Kuhačevića 45 godina, raste u glagoljaškoj atmosferi Senja, druži se s Ivanom Walvasorom, puno putuje svijetom od Rima do Kranja, od Senja do Beča, od Šopronja do Zagreba i Požuna, studira retoriku, a osobito se zanima za povijest i zemljopis, vještinu bakroreza, folklor... Ishodio je povelju o pravima grada Senja, a 1694. postao upraviteljem tiskare u Zagrebu. Poslije sklapanja Kralovačkog mira sudjeluje u ime hrvatskog naroda u komisiji za razgraničenje Austrije i Turske (okupiranih dijelova Bosne i Hrvatske). Vitezović je bio prva glava svoga vremena: polihistor, publicist, političar, tiskar, izdavač, heraldik, stematograf, bakrorezac, kapetan regimente, pisac rebusa, zagonetki i anagrama, pravopisac, pučki prosvjetitelj, sakupljač narodnog blaga, preteča Ilirskog preporoda... Za našu temu najvažniji je, ipak, kao književnik i jezikoslovac (gramatik, pravopisac, leksikograf). Zanimljiva je, a često zaboravljena činjenica da je Vitezović prvi reformator pravopisa 70 godina prije Vuka Karadžića. Svoje postavke iznosi u predgovoru djelu *Priručnik aliti razliko mudrosti cvitje* pod naslovom *Onima koji budu pronašli ovo cvitje*. Tu predlaže, **“jedan glas jednako jedan znak”**, umjesto dvostrukih znakova. Zalaže se za

čistoću jezika. U izgubljenom djelu "Ortographia illyrica" predlagao je slijedeće: ç = č; c' = ć; z' = ž; l' = lj; n = nj. Istim problemom zaokupljen je i u poglavlju latinskog djela *Plorantis Croatiae secula duo* pod nazivom *Lectori benevoli, salutem*. Napisao je i leksikon *Latino – illyricum*. Riječi su uzete iz tri dijalekta što je za ono vrijeme veliki napredak. U svojim književnim ostvarenjima, povijesnom spjevu *Odiljenju Sigetskom*, gdje je iskreno probugario nad sigetskom katastrofom (zapravo nad katastrofom Zrinskog i Frankopana – čitaj hrvatskog naroda) makar ponekad tvrdim i nemelodioznim stihom ipak više lirski nego epski, Vitezović u predgovoru piše isječak o jeziku *Temelji jezika slovinskoga*. Ističe, da narod godinama, pod tuđinskom čizmom ponekad zaboravi nešto od svojega jezika. Stoga apelira na čuvanje jezika:

"Človik najdičnije svoju halju nosi

A što nije doma to se vani prosi".

I u predgovoru *Kronici aliti spomin vsega svieta vikov* (Od rođenja Isusa Krista do Vitezovića) pod naslovom *K onem kateri budu čitali ovu knjigu* Vitezović se trudi zamijeniti tuđice domaćim riječima. Uz spomenutu *Senjčicu*, 1704. gdje su opjevana senjska junaštva na moru piše da je pjesma spravljena po

"G – gospodinu

P – Pavlu

V – Vitezoviću

Z – zlatnomu

V – vitezu

C – cesarske

S – svitlosti

V – vićniku (vijećniku)"

Iako su netiskana još sva djela Pavla Ritera Vitezovića, poznate su još dvije knjige anagrama (*Croatia – Atrocia – o carita; Bosnia – A bonis – A nobis – O banis – Si bona; Segnienses – Ignes enses*.)

Vitezović je pisao i na latinskom jeziku, uglavnom djela povijesnog karaktera (*Croatia rediviva*, Zagreb 1700.; *Plorantis Croatiae secula duo*; Zagreb, 1703. *Bosna captiva*, Tyrnaviae (Trnava), 1712., *Stematographia*, Beč 1701, te enciklopedijsko djelo *De aris et focis Illyriorum*, Beč, 1701.). Frangeš tvrdi da je Pavao Ritter Vitezović između ostalog zaslužan i za razvijanje grada Zagreba u metropolu : "Bez njegove političke i kulturne širine, Gaj bi dugo lutao u svojim koncepcijama. Po vlastitim riječima ćutio se Vitezović rođen za velike stvari, ali bijaše slabe sreće, a jedino što je mogao za sobom ostaviti bio je trajan glas i čestito ime"⁷⁴.

Mateša Antun Kuhačević zbog svoje tragične sudbine nije uspješan u književnosti i kulturnom životu Senja kao njegov prethodnik. Cijelo njegovo djelo

LITERATURA

je dokumentarističke naravi i sastoji se od nabožnih pjesama, prigodnica, (osobita je *Narikovanje staroga Senja vrh mladoga Senja po vili Slovinkinji*), poslanica (prijateljskih), a pisao je i na latinskom jeziku.

Kuhačevićev jezik je mješavina čakavskog i kajkavskog, čakavskog i ekavskog (cena, veran, telo...) te ikavskog izgovora (likarija, lipše, odića, vikov...) U pravopisu je upotrebljavao dijakritičke znakove. Bio je progresivan čovjek i poznao pravopisna i kulturna nastojanja svoga suvremenika P. R. Vitezovića. Razumljivo je da još nije moglo biti sustavnosti u provođenju tih pravopisnih pravila.

Iako se Kuhačević trudi pisati čisti hrvatski jezik, ipak su mu počesti talijanizmi (viktorija od la vittoria / pobjeda /, školj od lo scoglio / otok/, pržun od la prigione / tamnica/).

Biblizme i sentencije vješto uklapa u 12-erice i osmerce, a Senj i zbivanja u njemu su mu često na srcu i peru:

“Podaj Bože, što te moli

O staroga Senj grad vika

Jer ne more da odoli

Rani koj' nij ovdj lika.” (*Molitva*), pa i onda kada prigovara svojim Senjanima što su zatrli staru skromnost i čednost, a povelj se za novotarijama.

“Ah, plače Senj na Senj da teže ne more

Skroz Senj senjska slava poleti u more

Vojvode odoše, glavari pomriše

Od Senja se dugo izvan ime ne piše”.

Prigovara i ženama zbog pomodarstva:

“U senjskom ste ruhu milije i lipše

nego u odićah, ke do tale vise”⁵.

Kranjčević! Zaljubljenik u Kranjčevića, Ivo Frangeš, piše u svom eseju *Kranjčević – jedno poglavlje europske astralne lirike XIX stoljeća*, da je Kranjčević prvi u hrvatsku liriku unio prirodnoznanstvenu viziju neba i nebeskih prostranstva.

Povjesničari ga, po godinama kada je živio, a umro je u naponu stvaralačke snage (1865. Senj – 1908. Sarajevo) smještaju u epohu realizma premda je puno elemenata koji pripadaju moderni. Antun Barac za Kranjčevića kaže: “On je lirski pjesnički izraz najviše usavršio. Nitko u hrvatskoj književnosti nije do njega znao toliko iskoristiti snagu hrvatske riječi... Kranjčević je bio umjetnik jaka unutrašnjeg života. Svoja osećanja znao je izraziti bolje nego itko u hrvatskoj književnosti”⁶.

Kranjčević je bio, baš kao i Matoš, opsesija Krležina. Kranjčević i Krleža se prožimaju u Krležinim *Zastavam*. Od prve zbirke *Bugarkinje* (Senj 1885.) do posmrtnog divot-izdanja *Pjesme* (izdalo Društvo hrvatskih književnika o 25. godišnjici pjesnikova rada, 1909., a Nehajev napisao osvrt), moglo bi se reći da se cjelokupnim pjesnikovim opusom provlači tematika opće povijesti, hrvatske povijesti a posebno senjsko-uskočke. U djelu *Uskočke elegije* opisan je težak život Hrvatskog primorja, a pjesma *Naš čovo* je njegova poezija boli nad ljudima, ovdje osobito Senjanima koji ginu za tuđe interese. Posljednjim riječima pjesme obraća se Majci Božjoj od Krasna”. Kranjčević je buntovni sin senjske uskočke prošlosti, a u hrvatskoj povijesti je pjesnik jauka i boli smrti i groblja, patnje i suza, bunta, prkosa i rodoljublja (poznata pjesma *Moj dom*).

Inače, uz motiv Krista kao svjedoka u ovozemaljskoj klaonici i simbola nade i ljubavi, zaštitnika svih potlačenih (*Resurrectio...*), najčešći motiv u Kranjčevićevoj lirici su zvijezde – njegove težnje za beskonačnošću. Sve probleme Kranjčević prenosi u poeziju koja nije drugo do projekcija naših nacionalnih problema na kozmičko platno svemira s uperenim pogledom prema nebu i zvijezdama, ali i oblacima (*Sveljudski hram*, - kostur, alfa i omega – slika je hrvatske krvave prošlosti).

Motiv suze kao osnovni, ovdje treći po redu, izdvojili smo u najgušćem izboru motiva Kranjčevića. I ta je suza, kao pokretač života, koja izvire iz patnji. To je Kranjčevićev, ali ne filozofski pesimizam. To je pesimizam srca, jer Kranjčević je pesimista, ali je volio život. Njega muči socijalni problem, nejednakosti u društvu. Apokaliptička je suza u pjesmi *Misao svijeta*:

“A vječna je suza bila – Njemu samo ponuđena,
 Od vjekova ljudskih muka u oku mu sakrivena.
 Dizale se za njom ruke, one oči pune bola,
 Na podnožju Akropole, na proplanku Kapitola,

Posred dima barikada zvalo se je njeno ime,
 Tražio ju staklen pogled ispod noža gilotine...”

Te u pjesmi *Hrvatskoj*:

“Suzna su joj lica, o ruku joj visi
 Sa krvava gvožđe zardalo znoja –
 Takvu li te gledam, tužna kakva li si,
 Izmučena majko,o, Hrvatsko moja!”

Preteška je materinska suza u pjesmi *Providnost*. Čovjek oko kojega se vrti čitav svemir postao je Kranjčevićev nemir. Suza roblja, krvava suza, sumporna i vrela, mutna i rajska suza, suza milijuna, odraz je Kranjčevića snažnog u suzi, ali i u zvijezdi, ironiji, revoltu i sarkazmu. Kad ga je pritisnula stvarnost, vinuo se u zvijezde.

LITERATURA

Biblijski motivi su vrlo izraženi u Kranjčevićevoj poeziji (*Prvi grijeh, Eli, Eli lama azavtani, Golgota, Zadnji Adam, Kristova slika, Groblje na moru, Dva barjaka, Mojsije...*). Bog, iako češće Rehnanov nego sv. Pavla, ipak je prije svega:

Bog svjedok
Bog smilovatelj
Bog milosrđa
Bog Sveduh
Bog tvorac,
Bog oprositelj.

Ovdje je Kranjčević najjači i najiskreniji. Javlja se kao pjesnik ljudskih nastojanja, a završava kao pjesnik kozmosa u čijem je beskraju čovjek jedva mrva, mrvica.

Kranjčević je bogoborac, a njegov Krist je visoki moralni lik koji se bori protiv mana i crkvenih ljudi, koji ne slijede nauk Evandjelja. Njegov Krist ide na barikade, plače s bijednicima, prostire stol ljubavi. Na barikadama Kranjčevićeve Krist daleko je progresivniji od zbunjenog i dekadentnog Blockovog Krista u *Dvanaestorici*. On vjeruje u napredak čovečje misli, ali je, istina, i ta vjera popraćena sumnjom. I kad čovjek pomisli da je došao do najveće visine – istine, čut će osudu –

“sad pođi sumnjat dalje”.

Kada je riječ o Kranjčeviću u europskim relacijama onda svakako valja izdvojiti pjesme *Mojsije* i *Zadnji Adam*. Prvi je to istakao u “Novom vijeku” katolički kritičar Jakša Čedomil, a nastavili M. Marjanović pa Petrović. *Mojsija* uspoređuju s De Vignyevim *Moise*, a pjesmu *Zadnji Adam* s Carducijevom poezijom *Su monte Mario*. De Vigny je više epik, Kranjčević dramatik; De Vigny uzima samo jedan motiv iz Mojsijeva života, a Kranjčeviću je osnovni motiv smrt kao posljedica sumnje u čovjekove ideale:

“I tebi baš što goriš plamenom
od ideala silnih, vječitih
ta žarka vatra, crna bit će smrt,
Mrijeti ti ćeš kad počneš sam
U ideale svoje sumnjati”

Zadnji Adam je sinteza svih Kranjčevićeviskih nazora o čovjeku i njegovoj dubini, osjećaj čovjekove bespomoćnosti pred ledenom ravnodušnošću prirode:

“Mru bozi – ko što magla vrh pučine,
Mru – ko što sanja u prozorje mre,
Mru – ko što svijest na samrti gine
i s njome ljudske tlapnje sve!

...- Tek tko se ono potrbuške svija.
 Na ledenoj kori mramorna vedraca?
 Za njime smrt se ko lavina vija,
 Da snijegom zadnjeg zasiplje mrtvaca.

Mojsije Zadnji Adam imaju duboko čovječanske crte. Tu su sabijena sva razočaranja i protesti, sva narodna i pojedinačna stradanja, sva lutanja i opravdanja, sva bijeda i hladnoća života. Frangeš je ustvrdio da je poezija hrvatskog realizma iznjedrila samo jednu snažnu ličnost. I doista jednu, ali europskim razmjerima komparativnu ličnost – Silvija Strahimira Kranjčevića, koji je “most između dvije epohe i faza hrvatske lirike, logična spona između tradicionalnog i modernog”⁷.

Vjenceslav Novak (Senj 1859. – Zagreb 1905.) jedan je od najistaknutijih pisaca hrvatskog realizma u prozi uopće pa i senjskog književnog kruga. V. Novak (otac Čeh, a majka Senjkinja), bio je po zvanju učitelj. S radom je počeo u Senju, a zatim nakon što je završio konzervatorij u Pragu, radi kao nastavnik glazbe u Zagrebu. Živeći teško s brojnom obitelji, umire mlad u 46. godini života.

Novak je plodan romanopisac: *Pod Nehajem*, *Tito Dorčić*, *Poljsednji Stipančići*, *Pavao Šegota*, *Zapreke*, *Nikola Baretić*, *Dva svijeta*, *Podgorka*, a još plodniji kao pisac pripovijesti. Spomenut ćemo samo neke: *Iz velegradskog pozemlja*, *U glib*, *Nezasitnost bijeda*, *Lutrijašica*, *Fiškalova ispovijed*, *Na smrtnoj uri*, *Klara*, *Baba Marta*, *Pred svijetom*, *Gospodična Veronika*, *Majstor Adam*, *Što je krivo?*, *Disonance*, *Crtica o Božiću*... Novak je toliko plodan pisac da se ni do danas nisu skupila sva njegova djela na jedno mjesto. Problem je i to što sva svoja djela nije potpisivao (Tu tematiku sam obradila na primjeru crtice *Izlet u velebitsko Krasno* pod naslovom *O 350. obljetnici svetišta Majke Božje u Krasnu*, *Usponi*, br. 7-8, str. 69.-79., Senj 1992.)

Od prvog Novakovog pojavljivanja u književnosti s pripoviješću iz bosanskoga života pod naslovom *Maca* (Senj, 1881. god., dakle kad je imao svega 23 godine) do *Tita Dorčića*, Novak je izvanredno sazrijevao i uzdigao se nad naše tada književne mogućnosti.

Vjenceslav Novak ima četiri osnovne preokupacije u svom književnom opusu:

1. Senj, njegova slavna povijest, ali i ljudske sudbine često malih ljudi, propadanje velikih, te grad Senj piščeva vremena
2. okolica senjska – Podgorje, posebno od Senja do Karlobaga
3. hrvatsko radništvo njegova vremena
4. hrvatsko građanstvo i malograđanština

U romanima *Pod Nehajem* i *Posljednji Stipančić* (a i *Pavao Šegota*) u pripovijestima *Gospođa Veronika*, *Na smrtnoj postelji*, Novak evocira svoj rodni grad i njegovu stariju povijest, ali i u ostalim djelima vezan je uza nj reminiscencijama. Taj njegov grad, bio je grad s vrlo razvijenim gospodarstvom,

LITERATURA

lukom, trgovinom, obrtnicima, sa svojim patricijima, sjedištem senjsko-modruške biskupije i čuvene senjske gimnazije.

Izgradnjom željezničke pruge Budimpešta – Rijeka, Senj, počinje stagnirati, a 1871. potpada pod Vojnu krajinu, a to znači smrt za hrvatsku kulturu (gimnazija postaje njemačka kao i činovništvo, primjerice). Upravo vještim okom pisca fotografa, ali i s mnogo sjete, Novak slika senjsku zbilju pa i trenutke kada je Senj ispod njemačke vlasti počeo prelaziti u hrvatske ruke. Osobito riše psihologiju senjskih patricija, koji propadaju materijalono, ali duhovno se izdižu i žele do posljednjega časa biti ono što su bili – gospoda. (Usp. I. Vojnović, *Dubrovačka trilogija*, a u srpskoj književnosti, B. Stanković, *Nečista krv*). Njihova djeca će doduše brzo biti daleko od onoga što su bile njihove obitelji. (Usp. Juraj Stipančić u romanu *Posljednji Stipančići*).

Na poznatoj senjskoj buri, koja diktira kretanje, govor i misao ljudi, motivu svih pisaca senjskog književnog kruga, Novak stvara svoje posebne tipove. Poruga pa i zajedljivost njihova je osobina, ali i stvarnost u kojoj žive.

Novak vjerno opisuje senjske lokalitete: stisnute uličice, Mađarsku rivu, kuće na kojima se vidi zub vremena, gimnaziju s đacima, katedralu, biskupsko sjedište sa svećenstvom. Opisi su mu uvijek topli, ljudski, ali i oštri protiv nepravde. Upravo je na onoj crti na kojoj je bio i njegov mještanim i suvremenik S. S. Kranjčević.

Dok Novakovi junaci u svojoj bespomoćnosti nisu kadri ni shvatiti uvredu i poniženje što ga moraju podnositi, dotle Nehajevljevi likovi, suvremenici ili nešto mlađi, shvaćaju uvredu, pokušavaju je uzvratiti, ali staju na pola puta. Nemaju snage realizirati je.

Život Novakovih i Nehajevljevih junaka je isprazan Iov za srećom. Dok Novakovi junaci, oni moćniji i drzovitiji, gaze sve pred sobom, a slabiji im se uklanjaju prilagođujući se okolnostima i tješeći se kršćanskom nadom da će sutra biti bolje, dotle Nehajevljevi junaci presuđuju sami sebi (Tito Dorčić – Grančarić).

Kod Novaka se može reći da više vlada srce nego razum. Novak iznosi sitne, obične, jednostavno, ljudske stvari, ono što svi znamo i vidimo, a M. C. Nehajev nekako sve to vidi “učenije”, dublje.

“Novak je prvi ocrtao velebitsku krajinu, unio u književnost pitanja tog dijela svijeta, unio imena, prezimena ljudi, sugerirao značaje i govor.... Novak je time proširio osnovicu viđenja ljudskih borbi, našeg života i smrti, učinivši za čovjeka nazočnim – bar i u jednostranoj slici – dotad nepoznat svijet.... Da ništa drugo nije stvorio, imao bi već po tome stalno mjesto u našem književnom prostoru.” Ovim riječima završava svoj kritički članak književnik i stručnjak za jezik Stjepan Vukušić, koji pripada također senjskom književnom krugu u “Usp. onima” br. 10 pod naslovom *Novakova i Barčeva viđenja slike Podgorja*, Vukušić prigovara Novaku i Barcu da su prišli Podvelebiću i fenomenu prosjačenja s egzotičnog, folklornog stajališta, kao da je predodređeno da prostor

“La montagna della Murlachia disabitata per un spazio di cento miglia cioè da Segna fin ad Obbrovazzo”⁸ bude pust, gol, nenaseljen. Taj goli krš stijenja i kamenja, tučen orkanskim burama nastavaju Hrvati Bunjevci i krče suru planinu, nastavaju je i dalje ratujući za tuđe račune. Lik Podgorca i dugih štapova poprimio je pejorativno značenje zbog nepoznavanja povijesnih i zemljopisnih činjenica. “Čim bi završili poslovi na njima sposobni su članovi obitelji polazili s prosjačkim torbama u bliže i dalje krajeve pa čak i u Bugarsku i Rumunjsku. Neki su od ovakvih prosjaka sačuvali djevičanske poglede na ljudske odnose: oni nisu ni pomišljali da čine kakvo zlo”⁹.

Razapeti između tuđih carstava, a za tuđi račun, Podgorci u borbi za opstanak izvrcu šešire i prose. Zašto? Odgovara pisac i Podgorac S. Vukušić: “Zar nam već pažljiv prvi pogled na toponimiju i ekonomiju tih krajeva ne govori o višestoljetnoj krvaviji: Stare straže, Panosi, Stražbenice i Karaule? I zar je na takvu tlu, sa svime čime ga je označila priroda i povijest, moguće biti poljodjelac? Kako ćeš sijati ne znajući tko će požeti? Kako ćeš graditi ceste, nemajući za to vremena i ne znajući kome bi poslužile? Kako da dižeš gradove, ne znajući tko će se u njima već sutra nastaniti? Sigurno je u tom svijetu biča i mača, samo ono čime se sutra može krenuti u zbjegove...”

Pa svemu usprkos, taj se naš svijet uporno probija do svog političkog, državnog i duhovnog smisla. Među ostalima, i u skromnom djelu mučenika Grabovca, u biblijsko deseteračkom djelu Kačića, preko brojnih drugih, sve do Ujevića, Meštovića, Balote i Božića...¹⁰

Uz spominjane “finance”, celibatersku čeljad ipak željnu života, razvijaju se divlji brakovi, ali i čitave tragedije – borba siromaštva, osnovnih ljudskih poriva i vlasti (*Fiškalova ispovijed, Podgorske pripovijesti, podgorka...*)

Opisujući malograđanski i građanski život opet se vraća Senju (život viših i nižih činovnika, birokrata od zanata, poluintelektualaca, trgovčiča i obrtnika, slugu, sluškinja, pisara, stražmeštara...). I Novaka kao i kasnije Milutina C. Nehajeva opsjeda problem intelektualca. Pavao Šegota, vrlo inteligentni mladić iz Podgorja propada jednako kao i njegov zemljak Baretić u istoimenim romanima. Novak traži izlaz u maglenoj i zagušljivoj atmosferi malogradske i malograđanske sredine svoga grada. Senj mu je bio nešto mitsko i nepresušni vrutak novih tema i motiva; onih koji navješćuju neminovnu propast starog, ali i preporod i rađanje novog. Senju i Podgorju pisac se vraća kad opisuje zagrebačku sirotinju i kada pokušava, doduše, malo preoštro, biti kritičar svoga vremena, društva i odnosa u njemu.

“Ali one stoga kao umjetnine djeluju možda i jače: i otvrdlog će se srca katkad jače kosnuti plač nemoćnog djeteta nego programatske izjave odraslih”¹¹.

Novak je realist, darwinist, pozitivist, misticist i fatalist. Problem ljubavi i osobne sreće u svijetu nepravde, nasilja i patnje – iz kojih proizlazi vapaj i lov za srećom njegove su omiljele teme.

LITERATURA

Nehajev, opisujući susrete s već bolesnim V. Novakom ističe: “A kao što mu je taj grad davao novo zdravlje i snagu, tako je on tomu gradu postao pravi historičar. I što je dalje išao u svom napredku, što se je više razvijao kao umjetnik, to je dublje zalazio u biće toga najstarijega grada Hrvatske, koji je od uskočkoga gnijezda i patricijske občine postao zaboravljenim malogradom”¹².

Milan Ogrizović (1877. – 1923.) u povjesti književnosti se izučava kao dramatičar, iako je pisao i pjesme, satire kao i pripovijesti. Pisac Ogrizović često mijenja tematiku svojih drama: od povijesnih *Car Dioklecijan*, zatim drama propasti kraljeva hrvatske krvi, do drama prema predlošcima iz usmene i umjetničke književnosti: *Banović Strahinja*, *Smrt Smail age Čengića* te *Hasanaginica*, dramski tekst najviše izvođen do najnovijeg vremena. U njoj je prikazan sukob starog i novog, običaja i ljubavi. Osobito je iskazan motiv jake i duboke, a zaprekama ranjene ljubavi između Hasanage i “hanume”, begovice Hasanaginice (što će završiti tragično). Sukob begovskog ponosa (jer, Hasanaginica je begovica – plemenitašica) i čobana Hasanage, koji će na sabliji izboriti povlašten položaj, uz klevetničku ulogu svekrve, rađa tragedijom. I konačno, ne posljednji u ljestvici vrednota, motiv majke kao žrtve dominira ovom dramom, koja (p)ostavlja nemonovno pitanje: Zar je smrt morala biti jača od ljubavi, običaj od života, kleveta od istine? Jer, ostaje gorak okus spoznaje: Hasanaga je ljubio Hasanaginicu, a Hasanaginici je prva i zadnja misao bio on, Hasanaga, sevdah i smisao njezina života. Kada je mislila da je umro “sevdah” počela je i sama umirati, a kad je vidjela u aginim očima svu ljubav bivših i budućih vremena nije mogla izdržati – umrla je zbog ljubavi i od ljubavi.

Tekst balade *Hasanaginice* je bio visoko cijenjen u europskoj kulturi, što su naglašeno isticali Alberto Fortis, talijanski putopisac i jedan od najvećih njemačkih stvaralačkih umova J. W. Goethe, koji je baladu *Hasanagicu* preveo na njemački jezik.

“Ogrizović ima jaku dramatsku crtu, pozna scenu i gradi vješto, ali se uvijek vidi i osjeća praznina između onoga što se je u njegovoj duši prvi čas rodilo i onog što je iznijela vještina”, - ističe M. C. Nehajev analizirajući njegovu dramu *Vučina*, dramu “Übermenscha”, ličkoga ljudine, koji sve oko sebe satire svojom rudimentarošću i krvoločnošću.

U nekrologu piscu Milanu Ogrizoviću, M. C. Nehajev sintetizira: “Književnost i kazalište bijahu mu jedina strast. Vječito uzbuđen, nemiran i radeći dospio je da u svojoj literarnoj karijeri zađe u sva područja lijepe knjige.”¹³

Josip Draženović (1863. – 1942) školuje se i djeluje kao sudac u Senju, a u književnost ulazi 1881. godine. *Crtice iz hrvatskog života*, s vrlo zanimljivim novelističkim izrazom, tiska 1884., zatim pjesničku prozu 1887. i najvredniju svoju prozu *Crtice iz primorskog malograđanskog života*, tiska u Senju 1893. *Povijest jednog vjenčanja* izlazi 1901. godine. “Za razliku od Novaka, toga minijaturnog, melankoličnog Balzaca”, koji je obuhvatio sve slojeve i pojave

našega društva potkraj XIX. stoljeća, Josip Draženović je slikao samo dvije sredine i dva osnovna raspoloženja: gorovitu Liku i zbijeni Senj, turgenjevsku nostalgiju za “veselim godinama i sretnim danima što protekoše kao proljetne vode” i gogoljevsku, floberovsku, kovačićevsku mržnju prema sitnograđanskom idealu čakulanja i praznoće...¹⁴

Može se reći da Draženović koristi i elemente hajdučko-turske novele stvarajući takozvanu “krajišku novelu” tj. realističku crticu.

Opisujući kvarnersku malograđanštinu, na relaciji Senj – Novi Vinodolski-Bakar, u svojim crticama Draženović ispisuje najljepše stranice hrvatskog realizma pa i naturalizma, a da “gotovo ni dolazio nije u dodir sa stranim književnostima i kulturnim događajima drugih europskih naroda”¹⁵, dakle originalan nenaučen stav. Iako nije rođen u Senju, s ljubavlju opisuje osobito njegove lokalitete i senjsku buru: “Tamo na Križu šulja se ravno iz sadašnjega obalnoga trga “Frankopanskoga”, uska duboka uličica, éa do drevnoga gradskoga obzida. Iza ovoga se razjazilo strmo i pećinasto korito, štono njime iza obilnih kiša i oluja koji put u godini nabrekne obilna bujica. Ova neprohodna uličica i ne ima pravoga imena”¹⁶.

Kada se jednom bude opisivala senjska bura kao motiv u hrvatskoj književnosti, Draženović će zauzeti vrlo istaknuto mjesto. “Već nekoliko dana bjesni starim gradom Senjem burni siječanjski vihor. Po ulicama bruji i hripi, a gore u zraku, visoko ponad krovova, urla uporno i nejednako, nekuda muklo, potlačeno, kano odjeka bijesu izdaleka. Reć bi, da se negdje prelomilo ravnovjesje u uzduhu. Zrak se širokom, dubokom bujicom silovito ruši u vrtoglav na morsku pučinu, te se, uvirući, dube u nju hitrim valovima, pa gine u oblaku visoke, prozirne morske prašine, štono otimlje oku u nedogled suprotnu obalu krčku. Divno li tamo kuha biserna prašina sred lagašnog, zlaćanog daška dugine boje, što slatko gine na bistroj modrini uz svu šir bistroga nebišta! Z burnjaka nad starcem Vratnikom nadvila se grdna plećata obrvina snježnog oblačja, crtajući vijugast, snažan luk prema jugu tamo do nedogledne okončine Velebitskog gorja.”¹⁷

Zanimljiva su imena i nadimci koje pisac spominje, a i danas žive u Senju: Papagalo, Mande Kihavica, Lukina, Luka, Sveti, Nehajev reče za Draženovića da je: “slikar senjske prirode, njegovih ljudi, holandeski vještak u crticama *Iz senjskog života* i *Novoj eri* izvanrednoj psihološko-socijalnoj studiji malograda”¹⁸ (*Nova era* je pripovijest u kojoj Draženović izruguje malograđansku senjsku sredinu pri smjeni valsti u gradu uz puno komike i satire.)

Draženović je sežet u izrazu, protkan arhaizmima, humorom i ironijom, sa sojevrskom ličkom štokavicom i obilatim pučkom frazeologijom. (O tome sam napisala poseban članak o 130. godišnjici rođenja i 50. obljetnici smrti pod nazivom *Naznake o uporabi jezika i stila u djelima Josipa Draženovića*, “Usponi” br. 9. 1993.)

LITERATURA

Julije Rorauer, (Senj 1859.-1912. Beč) je doktor prava. Postao je rektorom zagrebačkog sveučilišta. Sklon kazalištu, posebno svojim kritikama u listu *Obzor*. Piše feljtone u "Agramer zeitungu". Napisao je nekoliko drama iz aristokratskog života kao *Maja*, *Olinta*, *Sirena*, a u drami *Naši ljudi* analizira naše društvo s nazadno-unionističkih pozicija.

Drama u 4 čina *Maja* izašla je 1883. godine u Zagrebu i iste godine prikazana 28. ožujka u Hrvatskom zemaljskom kazalištu. Posvećena je milostivoj gospodji Mariji Ružički – Strozzi, prvoj hrvatskoj glumici i genijalnoj interpretatorki *Maje*.

Riječ je o nesretno, ali bogato udatoj Maji za liječnika Mortona, koji ju "voli" na egoističan način. Maja, siromašna i bojažljiva djevojka ljubi kapetana Fedora, ali bogatiji Morton i Majini roditelji ga preduhitre. Morton smatra Maju svojim "stvorom", dok se ona guši u svemu čime je on okružuje. "Uzskrisio sam biće, koje će me pratiti cijelim životom... Mojim znanjem stvorio sam si ženu; da – ja sam ju stvorio, ja – ne bog, ne roditelji, ne ljudi, jer po svih tih trunula bi ona u grobu".¹⁹ Kada se ipak otkrije da ga Maja ne voli, Morton presuđuje Maji i sebi.

Uz jezik, koji je ponegdje zastario, vidljivo je Roauerovo poznavanje kulture i književnosti izvan granica zemlje. Iako su mu u drami imena lica strana, svojoj glavnoj junakinji daje narodno ime hipokoristik *Maja* pa i time djelu daje određenu konotaciju.

Milutin Cihlar Nehajev, porijeklom Čeh, rođen u gradu pod Nehajem, Senju 1880., pridodaje svojem prezimenu iz posebne ljubavi prema zavičaju pseudonym Nehajev (i prema imenu brežuljku iznad Senja.) Vrlo napredan i inteligentan, nije se ponajbolje snašao u pomalo konzervativnoj senjskoj gimnaziji. Stoga već u 17. godini odlazi u Zagreb, a zatim u Beč, gdje je 1903. doktorirao kemiju. Kao profesor kratko radi u zadarskoj gimnaziji. Već tu pokazuje zanimanje za novinarstvo i pokreće časopis *Lovor*, zatim aktivno sudjeluje u "Obzoru". Iza odsluženja vojnog roka opet je u novinstvu. Uređuje tršćanski list "Balkan" 1907. Radit će još neko vrijeme kao asistent na Gspodarskom učilištu u Križevcima, a onda će preseliti u Zagreb gdje će raditi kao publicista, novinar i književnik. Suraduje u mnogim tadašnjim listovima pišući osvrtne o glazbenoj i likovnoj kulturi. Osobit je njegov doprinos u "Jutarnjem listu". Bio je novinski dopisnik iz Pariza, Praga i Beograda, kao i predsjednik DHK. Umro je u naponu snage u 51. godini života.

Njegovo književno djelo je vrlo raznovrsno i po književnim rodovima i po vrijednosti. Pisao je pjesme, osobito rodoljubne, drame, novele, historijski roman *Vuci*. Svome gradu Senju se stalno vraćao u svojim djelima modernističkog obilježja u romanu *Bijeg* i novelama *Veliki grad*, *Zeleno more*... ali i u povijesno književnim rekonstrukcijama kao u romanu *Vuci*.

Sve važnije događaje u Senju pratio je u svojim književnim osvrtima, a osobito su mjesto našli njegovi suvremenici i prijatelji po peru Ogrizović

(*Nekrolog Milanu Ogrizoviću, Milan Ogrizović*), Vjenceslav Novak (*Vjenceslav Novak, S Vjenceslavom Novakom, Uz jednu knjigu, Posljednji Stipančići*). Klanjao se veličini i dubini Silvija Strahimira Kranjčevića (*Kranjčević, Divotizdanje Kranjčevićevih pjesama*). Pisao je i o ostalim Primorcima, susjedima senjskim: slavnoj braći Mažuranić (*Esej o Vladimiru Mažuraniću, O Ivanu Mažuraniću kancelaru i banu*). Svestrano obrazovan, enciklopedijski, Nehajev u skladu s vremenom, brzinom i točnošću pratio pisce iz svjetske književnosti: poljske (Przybyszewski, Żeromski), ruske (Tolstoj, Čehov), francuske (Flaubert, Zola, Goncourt, E. de Rostand), engleske (W. Shakespeare, nekoliko članaka, B. Shaw), talijanske (D'Annunzio, Pirandello) i dr.

Neprikosnovene je sudove dao o J. Leskovaru (za koje Barac reče da su temelj njegove kritike) i K. Š. Đalskom za koga reče, da je on njegov program. Pisao je i političke osvrtne koji su i danas dragocjeni u razumijevanju naše povijesti (*Rakovica*). U jednu riječ "Esejističko kritički prikazi Milutina Cihlara Nehajeva, najbitniji su ključ za razumijevanje njegove zavidne pozicije u hrvatskoj književnosti, odnosno oni su najvrjedniji **raprezentant** njegova **neprijeporna** književna talent, njegove intelektualne nadprosječnosti s kojom se svrstava među naše najumnije Hrvate"²⁰.

Vrlo rano preminuli Miroslav Kovačević (1945.-1975.), rastao pod Nehajem u Senju. Uzima pseudonim Senjanin. Kao razredni učitelj počinje zreti kao dječji pjesnik i prevoditelj sa slovenskog, makedonskog, češkog, njemačkog, talijanskog i albanskog. I sam je preveden u stranim listovima. Izlaze mu tri zbirke pjesama: dvije za života *Zlatni đerdan* i *Kad su miševi mačke prosili te* treća posmrtno "*Bio jedan jednom*".

Kovačević je zaljubljenik u senjsku čakavštinu i piše mnogo pjesama u čakavštini koje uglavnom pjevaju o njegovom gradu Senju. Uz njega pišu na čakavici K. Stanišić, Lj. Osterman te nekolicina mladih koji se javljaju u senjskom povremeniku za književnost i kulturu "Usponi". U "Usponima" se inače javlja nova generacija književnika okupljena oko senjskog književnog društva "Ognjište". Neki od njih su u DHK-u. iako su "Usponi" nadzavičajni, ipak jezgru autora u časopisu drže Senjani koji sada žive i rade u Senju ili su u njemu rođeni pa otišli na razne strane svijeta. Lirika s tematikom rodno kraja, ljepotom mora i planine Velebita, rodoljubna, ljubavna i refleksivna poezija je najzastupljenija u mlade generacije (D. Prpić, M. Krmpotić, S. Vukušić, A. Žarkov, T. Kovačević, M. Mostarac-Štokić, V. Lončarić...). Dječji pisci u poeziji i prozi su V. Jurčenko, M. Krmpotić i drugi. Mnogo se inače pjeva o Senju i o senjskoj buri:

"I bura
I Senj
I Senj i bura

LITERATURA

Oduvijek je tako
Otkad ih je znati.
Čim malo sunca se javi

Oni će se sazivati”. (D. Prpić, *Senjska bura*), a Milan Krmpotić šeta *Starim senjskim ulicama*, boravi *Na Orlovom gnijezdu* i ikavicom piše *Bunjo, dida moga*, vraćajući se u svoj prazavičaj Hercegovinu. Proznim radom bavi se i naprijed spominjani S. Vukušić, akcentolog, rođen kod Senja, osobito se bavi Podgorjem kao i Vjenceslav Novak, samo iz današnje perspektive za razliku od Vjenceslava Novaka, Milan Krmpotić, osim novela u kojima ga prepoznajemo kao šumnskog inženjera i ljubitelja šume, napisao je roman *Sizifov posao* i osobito vrijedan povijesni roman iz uskočkih vremena *Tek braća*.

Eseje, recenzije, znanstvene članke, feljtone, osvrte pišu u “Usponima” Senjanin, akademik Milan Moguš, povjesničar književnosti D. Babić, R. Šušnjara i drugi. Od književnika novoga vremena spomenut ćemo i Ivana Rogića Nehajeva kao pjesnika i esejistu. Kao pjesnik je najprije egzistencijalist, zatim se strogo oblikovanim pjesničkim strukturama bavi mogućnostima jezika (*Odlazak s Patmosa, Lučke pjesme za pjevanje, recitiranje i druge nerazumljive pjesme, Pjesme o imenima žena i drugom*). Sociolingvističke teme su predmet njegovih eseja (*Ogledi i pabirci*).

Dakle, ognjište književne riječi grada mitskih svojstava i rasadišta kulture nije se kroz vjekove utrulo, iako su njegovu gospodarstvenu moć preuzeli drugi. Rad ćemo završiti stihovima jednog od braće Kovačević (pokojnog Miroslava) o gradu Senj:

“Senjski puntapet²¹
Banja, Kolan, Art, Travica,
Potok, Križ, Dvorac, Gorica,
Macel i Armica,
Trbušnjak i Fortica,
Abatovo i Bušket,
vi su biseri metnuti
u senjski puntapet.”

Note

- 1 Senjski misal, 1594.
- 2 Djela Milutina Nehajeva, *Vuci* (knjiga prva), sv. 1, Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1944., str. 74.
- 3 Djela Milutina Nehajeva, *Vuci* (knjiga prva), sv. 1, Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1944., str. 79.
- 4 Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod MH I Cankarjeva založba, Tisak GZH, 1987. Zagreb-Ljubljana, str. 108.
- 5 Antun Mateša pl. Kuhačević, *Narikovanje staroga Senja vrh mladoga Senja po vili Slovinjkinji*.
- 6 Antuna Barac, *Jugoslavenska književnost*, MH, Zagreb. 1963. Str. 191.
- 7 Krešimir Nemeč, pogovor knjizi *Izabrane pjesme*, MH, Zagreb. 1996. Str. 102.
- 8 Stjepan Vukušić, *Novakova i Barčeva viđenja slike Podgorja*, "Usponi" br. 10. Senj 1994. Str. 39-43.
- 9 Stjepan Vukušić, isto kao gore.
- 10 Stjepan Vukušić, isto kao gore.
- 11 A. Barac, predgovor knjizi "Vjenceslav Novak", PSHK, MH-Zora, Zagreb 1964. str. 22.
- 12 M. C. Nehajev, *Članci i kritike*, "Vjenceslav Novak", Hrv. izd. Bibliografski zavod, Zagreb 1945. Str. 131.
- 13 M. C. Nehajev, *Članci i kritike*, "Milan Ogrizović", Hrv. izd. Bibliografski zavod, Zagreb 1945. Str. 283.
- 14 Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni Zavod MH-Cankarjeva založba, Zagreb-Ljubljana, 1987. str. 209.
- 15 *Književni dometi Josipa Draženovića*, u knjizi "Stvaraoci i razdoblja"; Miroslav Šicel, MH. ZGb. 1971. str. 99.
- 16 Josip Draženović, *Crtice iz primorskoga malogradskoga života*, Po buri, Naklada piščeva, Senj, 1893. Tiskarski zavod H. Luster, str. 4.
- 17 Josip Draženović, isto kao gore str. 3.
- 18 M. C. Nehajev, *Studije il članci, Josip Draženović*, izdanje Hrvatskog izd. Bibliografskog zavoda, str. 88.
- 19 Julije Rorauer, *Maja*, MH, Zagreb, 1883. Str. 35.
- 20 Dr. Dragomir Babić, *Esejističko kritički prilozi Milutina C. Nehajeva*, "Usponi", 12. Senj, 1996., str. 107.
- 21 puntapet = broš